

## ВПЛИВ ДЕМОГРАФІЧНОГО ЧИННИКА НА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ МІСТА

© 2020 РОМАНОВСЬКА Ю. А.

УДК 911.37:338.2:314.7.044  
JEL Classification: J10

Романовська Ю. А.

### Вплив демографічного чинника на соціально-економічну безпеку міста

Соціально-економічна безпека є однією з важливих умов розвитку міста. Її забезпечення залежить від впливу сукупності чинників, у складі яких одним з найсуттєвіших є демографічний. Демографічний чинник за характером є комплексним, тому у дослідженні його впливу на соціально-економічну безпеку урбогеосистеми виділено два аспекти – співвідношення народжуваності та смертності і трудову міграцію. Вплив трудової міграції на соціально-економічну безпеку урбогеосистеми є складним, тому для його розгляду розроблено когнітивну карту для двох типів трудової міграції – трудової еміграції та трудової імміграції. У розробленій когнітивній карті вплив трудової міграції на соціально-економічну безпеку міста описано за двома контурами – короткостроковим і довгостроковим. За результатами дослідження встановлено, що зв'язки між чинниками, процесами та явищами, які визначають вплив трудової міграції на соціально-економічну безпеку міста, нелінійні і непрості, а трудова міграція одночасно є і чинником стану соціально-економічної безпеки міста, і її наслідком. Для кількісного оцінювання впливу демографічного чинника на соціально-економічну безпеку урбогеосистеми потрібні достовірні дані, за якими можна визначити основні параметри внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків. Адаже за наявних лише деяких оцінок складно уявити масштаб внутрішньої та зовнішньої міграції, її вплив на соціальну складову урбогеосистеми, а також організувати діяльність міської влади із забезпечення соціально-економічної безпеки міста.

**Ключові слова:** місто, соціально-економічна безпека, демографічний чинник, трудова міграція, вплив, когнітивна карта.

**DOI:** <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-407-415>

**Рис.:** 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 27.

**Романовська Юлія Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (вул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

**E-mail:** bogdana32rom@ukr.net

**ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1099-0787>

**Researcher ID:** <http://www.researcherid.com/C-7369-2018>

УДК 911.37:338.2:314.7.044  
JEL Classification: J10UDC 911.37:338.2:314.7.044  
JEL Classification: J10

### Романовская Ю. А. Влияние демографического фактора на социально-экономическую безопасность города

Социально-экономическая безопасность является одним из важных условий развития города. Ее обеспечение зависит от влияния совокупности факторов, в составе которых одним из важнейших является демографический. Демографический фактор по характеру является комплексным, поэтому в исследовании его влияния на социально-экономическую безопасность урбогеосистемы выделены два аспекта – соотношение рождаемости и смертности и трудовую миграцию. Влияние трудовой миграции на социально-экономическую безопасность урбогеосистемы является сложным, поэтому для его рассмотрения разработана когнитивная карта для двух типов трудовой миграции – трудовой эмиграции и трудовой иммиграции. В разработанной когнитивной карте влияние трудовой миграции на социально-экономическую безопасность города описано в двух контурах – краткосрочном и долгосрочном. По результатам исследования установлено, что связи между факторами, процессами и явлениями, которые определяют влияние трудовой миграции на социально-экономическую безопасность города, нелинейные и непростые, а трудовая миграция одновременно является и фактором состояния социально-экономической безопасности города, и ее следствием. Для количественной оценки влияния демографического фактора на социально-экономическую безопасность урбогеосистемы нужны достоверные данные, по которым можно определить основные параметры внутренних и внешних миграционных потоков. Ведь по существующим только некоторым оценкам сложно представить

### Romanovska Y. A. Influence of the Demographic Factor on Socio-Economic Security of a City

Socio-economic security is one of the important conditions for development of a city. Its provision depends on the influence of a combination of factors, the demographic one being among most important. This factor is complex in nature, thus, in studying its impact on socio-economic security of an urban geosystem, two aspects are singled out – birth to death ratio and labor migration. The impact of labor migration on socio-economic security of an urban geosystem is multifaceted. In view of this, for its consideration, a cognitive map for two types of labor migration – labor emigration and labor immigration – is developed. In the cognitive map, the impact of labor migration on socio-economic security of a city is described in two loops – short-term and long-term ones. Based on the results of the study, it is found that the relationships between the factors, processes and phenomena which determine the impact of labor migration on socio-economic security of a city are non-linear and not simple, with labor migration being simultaneously a factor of the state of socio-economic security of the city and its consequence. Quantitative assessment of the influence of the demographic factor on socio-economic security of an urban geosystem requires reliable data, which can be used to determine the main parameters of internal and external migration flows. Indeed, based on the existing estimates, it is difficult to imagine the scale of internal and external migration, its impact on the social component of an urban geosystem, as well as to organize activities of the city government to ensure the socio-economic security of the city.

**Keywords:** city, social and economic security, demographic factor, labor migration, influence, cognitive map.

масштаб внутрішньої та зовнішньої міграції, її вплив на соціальну систему урбогеосистеми, а також організувати діяльність міської влади з метою забезпечення соціально-економічної безпеки міста.

**Ключеві слова:** місто, соціально-економічна безпека, демографічний фактор, трудова міграція, вплив, когнітивна карта.

**Рис.:** 2. **Табл.:** 1. **Бібл.:** 27.

**Романовська Юлія Анатоліївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету (ул. Соборна, 87, Вінниця, 21050, Україна)

**E-mail:** bogdana32rom@ukr.net

**ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1099-0787>

**Researcher ID:** <http://www.researcherid.com/C-7369-2018>

**Fig.:** 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 27.

**Romanovska Yuliia A.** – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance, Vinnitsa Institute of Trade and Economy of Kyiv National University of Trade and Economy (87 Soborna Str., Vinnytsia, 21050, Ukraine)

**E-mail:** bogdana32rom@ukr.net

**ORCID:** <http://orcid.org/0000-0002-1099-0787>

**Researcher ID:** <http://www.researcherid.com/C-7369-2018>

**Постановка проблеми.** Останнім часом дедалі більше збільшується соціально-економічна важливість міста як системного економіко-соціогеографічного, яке є базовим елементом у формуванні економічних та адміністративних територіальних утворень більш високого рівня – регіону та держави в цілому. Більш того, існують точки зору (наприклад, К. Нордстрема та П. Шлінгмана [1, с. 81]), що у майбутньому саме місто, а не держава й не регіон буде системним ідентифікатором населення, а національні держави зникнуть. Зростаюча роль міста зумовлює доцільність його вивчення як цілісного феномена, його окремих характеристик та умов сталого розвитку.

Однією з важливих умов розвитку міста є соціально-економічна безпека, забезпечення якої залежить від впливу сукупності чинників. Склад та види чинників (контрольовані та неконтрольовані), взаємна пов'язаність та характер впливу становлять окремі дослідження. Але очевидно, що у складі таких чинників одним з найсуттєвіших слід визнати демографічний – динаміка приїзду / вибуття населення з міста з різних причин, за різними часовими горизонтами, соціальних страт.

Адже саме люди, мешканці та взаємодія між ними є системоутворювальним елементом міста, який впливає на економічну, соціальну та політичну підсистеми сучасної урбогеосистеми й водночас сам є об'єктом впливу з боку соціальної підсистеми міста.

У контексті зростання чисельності міського населення (станом на 2019 рік в Україні сільські жителі становили менше третини населення, а частка міського населення в Україні – майже 70 % [2]) вивчення впливу демографічного чинника на соціально-економічну безпеку міста значною мірою актуалізується.

**Аналіз джерел та публікацій.** В економічній безпекології об'єктами дослідження найчастіше виступають держава та підприємство, хоча останнім часом активізувалися дослідження економічної та соціально-економічної безпеки регіону, в числі яких найбільш системними слід вважати [3–8]. Соціально-економічна безпека міста (урбогеосистеми) сьогодні є поки ще маловивченою, є лише окремі наукові праці, в яких обґрунтовано важливість цієї проблематики (наприклад, наукові праці А. Плужника, Н. Жукової, Є. Жадана [9–12]).

Соціально-економічна безпека міста (урбогеосистеми) формується під впливом сукупності чинників. Вплив демографічного чинника на соціально-економічну безпеку міста (урбогеосистеми) у сучасних публікаціях не розглядається, незважаючи на серйозні та системні дослідження з питань демографії.

**Мета** статті полягає у висвітленні впливу демографічного чинника на соціально-економічну безпеку міста.

**Виклад основного матеріалу.** Вплив демографічного чинника на функціонування та розвиток соціально-економічної системи будь-якого рівня – мікро- (окреме підприємство), мезо- (місто, регіон) або макрорівня (країни загалом) – очевидний, але нелінійний. З одного боку, трудові ресурси є головним фактором виробництва, саме працівники створюють додану вартість та валовий продукт.

З іншого боку, працівники потребують забезпечення житлом, постійного розвитку соціальної інфраструктури, задоволення соціальних потреб, а з переходом до непрацездатного віку або стану – витрат на своє утримання. Тому демографічний чинник є важливим у забезпеченні соціально-економічної безпеки міста (урбогеосистеми) для обох її складових – економічної та соціальної.

Соціально-економічну безпеку міста пропонується розглядати як сукупність різноманітних умов, що забезпечують позитивність характеристик проживання населення у місті та діяльності економічних агентів, задоволення їхніх потреб, дотримання інтересів та прав внаслідок збалансованості інтересів елементів урбогеосистеми, ефективного використання її потенціалу, що є результатом безпекоорієнтованого управління містом та результативних комунікацій між державою, владою міста, населенням і суб'єктами господарювання [13].

Демографічний чинник за характером є комплексним, тому у дослідженні його впливу на соціально-економічну безпеку урбогеосистеми відповідно до запропонованого визначення її змісту виділено два аспекти - співвідношення народжуваності та смертності і трудову міграцію. Характер, часовий горизонт та інтенсивність впливу виділених аспектів демографічного чинника різні, що показано у табл. 1, а тому в контексті соціально-економічної безпеки урбогеосистеми їхній вплив розглянуто окремо.

**Характер, часовий горизонт та інтенсивність впливу складових демографічного чинника на соціально-економічну безпеку міста**

Критерії розрізнення впливу	Складові демографічного чинника	
	Співвідношення народжуваності та смертності	Трудова міграція
Горизонт впливу	Довгостроковий	Середньо- та короткостроковий
Контрольованість органами міської влади	Відсутня	Нижче за середнє
Мінливість	Низька	Висока
Інерційність впливу	Висока	Низька
Можливість компенсування впливу чинника	Низька	Висока
Наслідки в контексті соціально-економічної безпеки міста	Значні	Значні

*Джерело:* складено автором

Співвідношення народжуваності та смертності має довгостроковий горизонт впливу, що, з одного боку, означає тривалий час настання наслідків (наприклад, вітчизняні заклади вищої освіти лише останніх 7–9 років відчули наслідки демографічної кризи 90-х років ХХ століття). З іншого боку, такі наслідки можна подолати у довгостроковій перспективі (і то за певних умов): навіть за суттєвого поліпшення демографічної ситуації в Україні зараз позитивні наслідки від цього (зокрема в економіці) країна матиме як мінімум років через 20.

Співвідношення народжуваності та смертності дуже слабо контролюється на державному рівні. Держава може лише стимулювати народжуваність (проте, як відомо, уведена виплата за народження дитини, що у наш час становить 41280 грн, до помітного зростання народжуваності не привела) або втілювати комплекс заходів зі збільшення тривалості життя населення. Компетенції міської влади у збільшенні цього співвідношення мізерні. Компенсувати негативний вплив високої смертності може трудова імміграція, проте не у всіх містах, лише частково і за наявності певних умов.

Співвідношення народжуваності та смертності в Україні є без перебільшень драматичним. За оцінками Державної служби статистики [14], сумарний коефіцієнт народжуваності в Україні у 2018 р. становив 1,301, тоді як за світової практики тільки для простого відтворення населення на певній території без урахування міграції він має складати 2,1: на 100 померлих в Україні приходить 53 народжених. При цьому сільське населення скорочується швидше за міське: за даними 2018 р. природне скорочення населення у сільській місцевості становило –8,3 %, тоді як населення міст – усього 0,4,3 % [14].

За прогнозом, якщо показники народжуваності, тривалості життя та міграції залишаться незмінними, у 2050 р. в Україні буде 32 млн мешканців, а частка осіб старше 60 років зросте у півтора рази [15].

Трудова міграція як складова демографічного чинника більшою мірою контролювана, але вплив органів місцевої влади на неї опосередкований і зводиться до заохочення бізнесу до збільшення робочих місць. Навіть органи державної влади не спроможні суттєво на неї вплинути (якщо не удаватимуться до заходів прямої заборони або

створення адміністративних перешкоджань як у Радянському Союзі).

Трудова міграція як процес є низькоінерційним: відтік робочої сили з України до країн ЄС у 2014–2016 рр. й повернення трудових мігрантів у 2020 р. у зв'язку із епідемією коронавірусу показали, що трудові мігранти дуже швидко реагують на певні стимули (у тому числі і негативні) та події.

У досліджуваному контексті трудова міграція впливає на соціально-економічну безпеку міста шляхом збільшення або зменшення населення у працездатному віці, а звідси – на задоволення потреб економіки міста у робочій силі, рівень безробіття у місті і на рівень соціального навантаження.

Останніми роками в Україні спостерігається активізація трудової міграції – як внутрішньої, так і зовнішньої. Обидва види трудової міграції впливають на соціально-економічну безпеку міст країни, але по-різному.

У внутрішній трудовій міграції домінують переміщення населення (переважною мірою молоді) з сільської місцевості та малих міст (переважною мірою обласного підпорядкування) до великих міст.

Міграційне скорочення населення у сільській місцевості в Україні у 2018 р. склало (–0,7 %), тоді як у містах спостерігався міграційний приріст (+1,9 %) [14]. Якщо, за офіційними даними, чисельність трудових мігрантів становить близько 7 % від населення у працездатному віці, то, за неофіційними оцінками, кількість трудових мігрантів з села сягає 2 млн осіб.

Якщо виходити з чисельності активного сільського населення у 5,6 млн, то 2 млн трудових мігрантів – це багато [16]. Відтік молоді з сільської місцевості сьогодні необхідно розглядати як загрозу, що формується, такій важливій сфері національної економіки як сільське господарство, роль якого останніми роками зростає. Міграційне скорочення населення у сільській місцевості прискорює його старіння. Разом ці процеси спричиняють дефіцит працівників в аграрному секторі України.

У внутрішній трудовій міграції в Україні яскраво виражений її маятниковий характер, завдяки якому певна частка населення щодня вирушає на роботу до інших міст або навіть областей і кожного вечора повертається додо-

му. За наявними оцінками (наприклад, [17]), лише у м. Києві чисельність внутрішніх «маятникових» мігрантів з інших регіонів України оцінюється в 300–400 тисяч. Серед них достатньо численною є група мігрантів, хто щоденно чи щотижнево не повертається до місця постійного проживання, а зайняті на сезонній роботі, працюють за вахтовим методом у столиці та найбільших обласних центрах (м. Харків, Дніпро, Львів та ін.).

В Україні спостерігається усталеність тенденції міграції населення з одних областей (Вінницька, Волинська, Полтавська, Сумська, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька) до низки інших (Львівська, Одеська, Київська). Наприклад, чисельність населення в Київській області у 2018 році збільшилася на 13,6 тис. мешканців, при цьому міграційний приріст за рік склав 27,1 тис. осіб, а за лютий-березень 2019 р. – 4 280 осіб [18].

Вплив внутрішньої трудової міграції в Україні на соціально-економічну безпеку вітчизняних урбогеосистем неоднозначний і багатогранний, він по-різному позначається на соціально-економічній безпеці великих і незначних за масштабом урбогеосистем.

З одного боку, внутрішня трудова міграція суттєвим чином сприяє розвитку економіки великих міст шляхом:

- забезпечення робочою силою, причому трудові мігранти згодні працювати на тих роботах (переважно обслуговуючого характеру), які є вельми непривабливими для мешканців цих міст;
- збільшення попиту на товари та послуг, що опосередковано позитивно впливає на економіку великих міст (зокрема, збільшується попит на робочу силу);
- більш старанного ставлення трудових мігрантів до виконуваної роботи через небажання її втратити. За даними останніх років [15], для 55 % респондентів з числа внутрішніх трудових мігрантів їхнє робоче місце є постійним, для переважної більшості – єдиним. При цьому частка внутрішніх трудових мігрантів, що працюють офіційно, за трудовою угодою, невелика: за різними оцінками коливається у межах 20–30 % (незважаючи на рішучі дії держави з покарань підприємців, які не оформлюють офіційно трудові стосунки з працівниками).

Проте, з іншого боку, внутрішні трудові мігранти збільшують і без цього велике навантаження на соціальну інфраструктуру великих міст, не відчувають себе справжніми мешканцями міста, їм потрібний іноді доволі значний час для адаптації та набуття соціальної активності.

І, нарешті, внутрішня трудова міграція спричиняє падіння економіки та взагалі занепад в Україні невеликих міст і поселень у сільській місцевості.

Але куди як більш значущим є вплив на соціально-економічну безпеку урбогеосистем в Україні зовнішньої трудової міграції.

Відмітною рисою зовнішньої трудової міграції у Україні є відсутність політичних мотивів і домінування економічних і соціальних (намагання покращити матеріальний стан родини, знайти більш достойне застосування своїм знанням, вмінням та навичкам, навчитися нового, відсутність бачення позитивних змін в економічній та со-

ціальній сферах країни, погіршення соціальних настроїв та очікувань та ін.).

За наявними оцінками за кордон більш схильні виїжджати чоловіки з відносно незначним рівнем кваліфікації та досвіду роботи в Україні, серед яких кожен другий (51 %) працює у сфері видобутку корисних копалин, на будівництві або у промисловості. Жінки залишають вітчизняний ринок праці переважно у середньому віці (переважно після 40 років), мають вищий рівень кваліфікації та досвіду порівняно з чоловіками, працюють у сфері торгівлі й послуг (25 %), сільського господарства (19 %) та догляду за особами (16 %) [19].

Зовнішня трудова міграція в Україні виникла не занадто давно, українці із західних областей України ще наприкінці 90-х років минулого століття почали виїжджати за кордон. З плином часу їхня чисельність постійно збільшувалася. Так, уже у 2015 р., за даними [15], їх нараховувалось 905,2 тис., з яких в Італії проживали 238 тис., Польщі – 336 тис., Німеччині – 112 тис., Чеській Республіці – 113 тис., Іспанії – 84 тис.

Набуття громадянами України права на вільне пересування завдяки безвізу та фактична війна на сході країни вирішальною мірою прискорили зовнішню трудову міграцію, через що рахунок українців, що працюють за кордоном, пішов на мільйони.

Оцінки чисельності працюючих за кордоном українців неоднозначні:

- від 4 до 5,9 млн осіб, при цьому одночасно в середньому за кордоном працює до 3 млн українців [20];
- від 7 до 10 млн осіб (залежно від методики розрахунку) [21];
- щонайменше 1,6 млн осіб у 2012 р. та 2 млн осіб у 2017 р. (оцінки консервативні, тобто є нижньою межею і показують середню кількість трудових мігрантів за ці роки, а не загальну кількість людей, задіяних у процесі трудової міграції, яка буде вищою, оскільки багато людей проводять лише частину року за кордоном на тимчасових або сезонних роботах) [22].

Щодо кількісної оцінки українців, що тимчасово або на постійній основі мігрували за кордон у пошуках роботи, «усі наявні версії містять похибки дослідження або є приблизними, неповними і оцінками. Водночас деякі з них є більш обґрунтовані, ніж інші, оскільки спираються на певну експертизу, доступ до даних і методологію оцінювання» [23]. Як справедливо зауважив В. Саріогло, в Україні, яка є одним із головних «постачальників» трудових мігрантів для країн Європейського Союзу, до цього часу відсутні надійні оцінки масштабів трудової міграції [19].

У визначенні впливу зовнішньої трудової міграції на соціально-економічну безпеку вітчизняних міст кількісні характеристики трудової міграції навіть вторинні, більш важливими є якісні оцінки, найголовнішою з яких є послаблення якості трудових ресурсів всіх без винятку міст України, що негативно впливає на економічну складову соціально-економічної безпеки урбогеосистем. Адже за кордон у пошуках роботи виїжджають на невизначений термін люди молодшого та середнього віку, підприємливі, які переважною мірою мають сталі професійні навички та



досвід роботи. Втрата таких працівників негативно позначається на віковій та освітньо-кваліфікаційній структурі робочої сили в Україні, що може стати гальмуючим чинником економічного зростання її міст.

Значний за масштабом виїзд працівників у працездатному віці за кордон становить серйозну загрозу не лише економічній, а й соціальній складовій соціально-економічної безпеки вітчизняних урбогеосистем. Показовою у цьому сенсі є ситуація, що складається у вітчизняній галузі охорони здоров'я, де по суті активізувалася і починає реалізовуватися загроза суттєвого зменшення чисельності медичних працівників та зміни їхньої структури на користь працівників пенсійного віку.

Працівники з охорони здоров'я в Україні отримують найменшу заробітну плату. За даними Держстатистики України, в лютому 2020 р. середня заробітна плата медичних працівників склала 7471 гривню (\$273). Заробітна плата медичних працівників в Україні - одна з найнижчих у світі - не витримує жодного порівняння із заробітною платою у тій же Польщі (початківець-лікар без досвіду роботи отримує \$1255 на місяць, середня зарплата сімейного лікаря становить близько \$2000 на місяць, а сімейні лікарі зі стажем роботи заробляють понад \$2700 на місяць [24]), не говорячи вже про США, де медики отримують більше \$ 16,7 тис. на місяць (після сплати податків).

Ще до карантину в МОЗ України заявили, що кількість лікарів в Україні становить приблизно 70 % від необхідної (на 10 тис. осіб приходиться від 16 до 20 лікарів, тоді як в Італії, Іспанії, Німеччині - 41-42 лікарів) [25]. Реалізація загрози втрати головного елемента медичного потенціалу міст України посилюється:

- складністю другого етапу реформи «вторинної медицини»;
- невисокими витратами на медицину (витрати мають бути 5 % ВВП, але зрештою до державного бюджету на 2020 р. заклали майже вдвічі менше - 2,8 %);
- плутаниною з виплатою надбавок у 300 % до заробітної плати медичним та іншим працівникам, залученим до протидії епідемії коронавірусу (законопроект №3275, ухвалений наприкінці березня 2020 року). Проте Міністерство охорони здоров'я України звернулося до місцевих органів влади з пропозицією фінансувати додаткові доплати медичним працівникам за рахунок місцевих бюджетів. Але ж бюджети міст України різні.

Тому не дивно, що загроза втрати медичних працівників в Україні стрімко починає перетворюватися з потенційної на реальну. Так, у польських державних лікарнях працюють майже 1200 іноземців і кожен третій з них - українець. По приватних лікарнях їхня чисельність в рази вища.

Отже, останніми роками в Україні спостерігається активна трудова міграція як всередині країни, так і за її межі. Зрозуміло, що її наслідки не можна визнати позитивними для міст України:

- зовнішня трудова міграція призводить до зменшення пропозиції робочої сили, що особливо помітно у промислових містах, де вже відчувається дефіцит кваліфікованих робочих та інженер-

них кадрів (щоправда, протягом останніх років (2017-2018 рр.) спостерігалася відносна стабілізація міграція: зростання її припинилося або значною мірою уповільнилося порівняно зі сплеском 2014-2015 рр. [26]);

- внутрішня трудова міграція веде до економічної кластеризації і посилення економічної нерівноваги серед міст і, відповідно, регіонів України: економічно активне населення прагне працювати шляхом маятникової міграції або переїзду на постійне місце проживання до великих урбогеосистем. Менші за розміром урбогеосистеми відчувають суттєвий відтік робочих рук, стають менш привабливими для інвестицій і ще біднішими.

Сценарій економічної кластеризації для соціально-економічної безпеки окремих міст в Україні загалом слід визнати негативним. Проте однозначно визначити вплив трудової міграції на соціально-економічну безпеку урбогеосистеми не дуже коректно, адже він є складним. Для розгляду такого впливу розроблено когнітивну карту.

Когнітивна карта дозволяє відмовитися від спрощеного погляду на зв'язок трудової міграції із соціально-економічною безпекою міста й розглядати процеси функціонування урбогеосистеми у взаємозв'язку, взаємозалежності та взаємозумовленості. Адже всі процеси в урбогеосистемі, що у сукупності забезпечують її функціонування, пов'язані: не можна сказати, що певний процес є первинним, а інші є його похідними.

Когнітивну карту побудовано для двох типів трудової міграції:

- трудової еміграції: виїзд людей з міста на певний строк або з метою працевлаштування на постійній основі, причому неважливо, йдеться про внутрішню або зовнішню міграцію (для урбогеосистеми причина погіршення величини та стану такого елемента, як населення у працездатному віці, має вторинне значення);
- трудової імміграції (в'їзд до міста на тимчасовий або постійний основі населення з інших міст України або, що значно менше ймовірно, з інших країн).

Когнітивну карту трудової еміграції в контексті соціально-економічної безпеки міста надано на рис. 1.

Надана когнітивна карта описує вплив трудової еміграції незалежно від її виду (зовнішня або внутрішня). Єдина різниця полягає у розмірі вхідного грошового потоку від трудових емігрантів до міста: як правило, вхідний грошовий потік від внутрішніх мігрантів незначний. А ось грошовий потік до міст України від зовнішніх мігрантів сягає мільярдів доларів США (за підсумками 2019 р., за даними НБУ, українські трудові мігранти переказали в Україну близько \$12 мільярдів грошових переказів [27]).

Вплив цих коштів на економіку України неоднозначний, проте слід визнати їхнє значення для валютного ринку України, її платіжного балансу та формування курсу іноземних валют.

Зменшення пропозиції робочої сили у місті внаслідок трудової еміграції має різні наслідки за різними горизонтами часу.

У короткостроковому періоді таке зменшення спричиняє зниження рівня безробіття у місті та витрат на соціальні потреби. Тому нібито позитивний сценарій (верхня права половина рис. 1 від пунктирної лінії) є таким лише і винятково у короткостроковому періоді. У довгостроковому періоді цей сценарій обертається пригніченням розвитку економічної складової урбогеосистеми, тому що зі зростанням періоду часу соціально-економічна безпека міста перетворюється на стимулюючий чинник трудової еміграції: чим вищий рівень соціально-економічної безпеки міста, тим за інших однакових умов меншою є трудова еміграція. У великих урбогеосистемах спрацьовує компенсаторний механізм, завдяки дії якого відбувається внутрішня трудова міграція. У невеликих урбогеосистемах такий механізм не спрацьовує.

Якщо залежність економічної складової соціально-економічної безпеки урбогеосистеми від вхідних грошових потоків, створюваних трудовими емігрантами, пропозиції робочої сили до деякої міри очевидна, то її залежність від привабливості для інвесторів є складнішою. Привабливість міста для інвесторів залежить від багатьох чинників, серед яких найважливішими є дохід на вкладений капітал та соціально-економічна безпека міста. Саме останній чин-

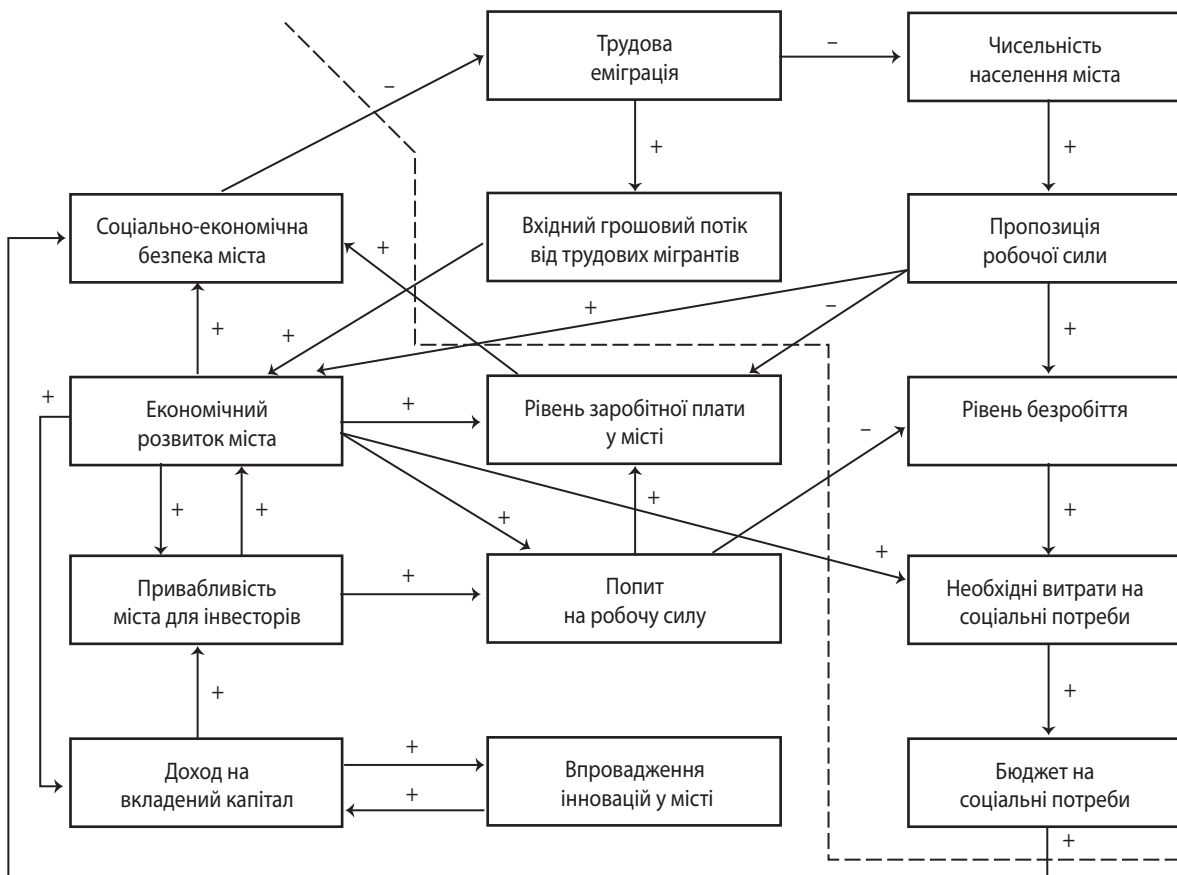
ник забезпечує капітал інвестора і дозволяє підвищувати його доходність не лише у традиційних сферах економіки міста, а й за рахунок комерціалізації інновацій: за інших однакових умов саме інновації спроможні підвищити норму доходності.

На рис. 1 свідомо не відображений вплив інших об'єктивних чинників на дохід на вкладений капітал, зокрема, ресурсної достатності та географічного розташування. Такі чинники є унікальними для кожного міста, незмінювані і незамінювані протягом тривалого часу. Такими унікальними перевагами, наприклад, в м. Одесі є морський порт, м. Львові та Чернівцях – близькість до кордонів із країнами ЄС.

Але значення таких чинників з часом (або через певні події) може змінюватися (прикладом є східні області України, привабливість яких для інвесторів значно зменшилася через військові дії у Донбасі).

Рис. 1 створює підстави для низки висновків щодо впливу трудової еміграції на соціально-економічну безпеку вітчизняних урбогеосистем:

- зв'язки між чинниками, процесами та явищами, які визначають вплив трудової еміграції на соціально-економічну безпеку міста, нелінійні і непроті;



Символи «+» та «-» не несуть якісного навантаження, а лише позначають, відповідно, односпрямованість або різноспрямованість змін пов'язаних елементів когнітивної карти (наприклад, збільшення трудової міграції спричиняє зменшення працездатного населення міста, тому її вплив позначено як «-», а зв'язок «+» між чисельністю населення та пропозицією робочої сили означає не позитивний вплив населення на пропозицію, а односпрямований, тобто зменшення населення веде до зменшення пропозиції робочої сил)

Рис. 1. Когнітивна карта трудової еміграції в контексті соціально-економічної безпеки міста

- вплив трудової еміграції на соціально-економічну безпеку міста доцільно описувати за двома контурами: у короткостроковому контурі трудова еміграція може до деякої міри навіть позитивно вплинути, але у довгостроковому контурі вплив трудової еміграції є яскраво негативним;
- окремі чинники мають двосторонній двоспрямований характер, через що посилюють вплив один одного;
- вагомим чинником зростання економічної складової урбогеосистеми є вхідний грошовий потік, що створюється у разі трудової еміграції (але лише за кордон);
- трудова еміграція одночасно є і чинником стану соціально-економічної безпеки міста, й її наслідком.

На рис. 2 наведено когнітивну карту трудової імміграції (внутрішньої міграції) в контексті соціально-економічної безпеки міста.

На когнітивній карті трудової імміграції в контексті соціально-економічної безпеки міста представлені зв'язки між тими ж явищами (процесами), що і на когнітивній карті трудової еміграції. Але характер таких зв'язків принципово інший.

Трудова імміграція збільшує населення міста, що прокує збільшення пропозиції робочої сили та зростання рівня безробіття. У низці ситуацій збільшення пропозиції робочої сили спричиняє зменшення заробітних плат.

Трудова імміграція спричиняє необхідність збільшення бюджету соціальних потреб міста, а також обсягів комунальних послуг.

Але водночас трудова імміграція, яка здебільшого представлена населенням у працездатному віці, причому економічно активним, сприяє розвитку економічної складової урбогеосистеми, виступає рушійною силою інших позитивних процесів: розвиток економічної складової урбогеосистеми збільшує привабливість міста для інвесторів, збільшує попит на робочу силу, сприяє зростанню заробітних плат у місті та впровадженню інновацій.

Отже, у довгостроковому періоді трудова імміграція може позитивно вплинути на соціально-економічну безпеку міста, що підтверджується в Україні прикладами м. Києва, Львова, Одеси та ін.

**Висновки та перспективи подальших досліджень.**

Соціально-економічна безпека урбогеосистеми чутлива до впливу демографічного чинника.

Його вплив на соціально-економічну безпеку міста показують розроблені когнітивні карти трудової еміграції та трудової імміграції, які показують складний та нелінійний зв'язок між окремими процесами та явищами в контексті зв'язку трудової міграції та соціально-економічної безпеки міста.

У найближчі роки зовнішня трудова міграція може суттєвим чином негативно вплинути на вітчизняні урбогеосистеми, причому чим менша урбогеосистема, тим негативнішим є вплив.

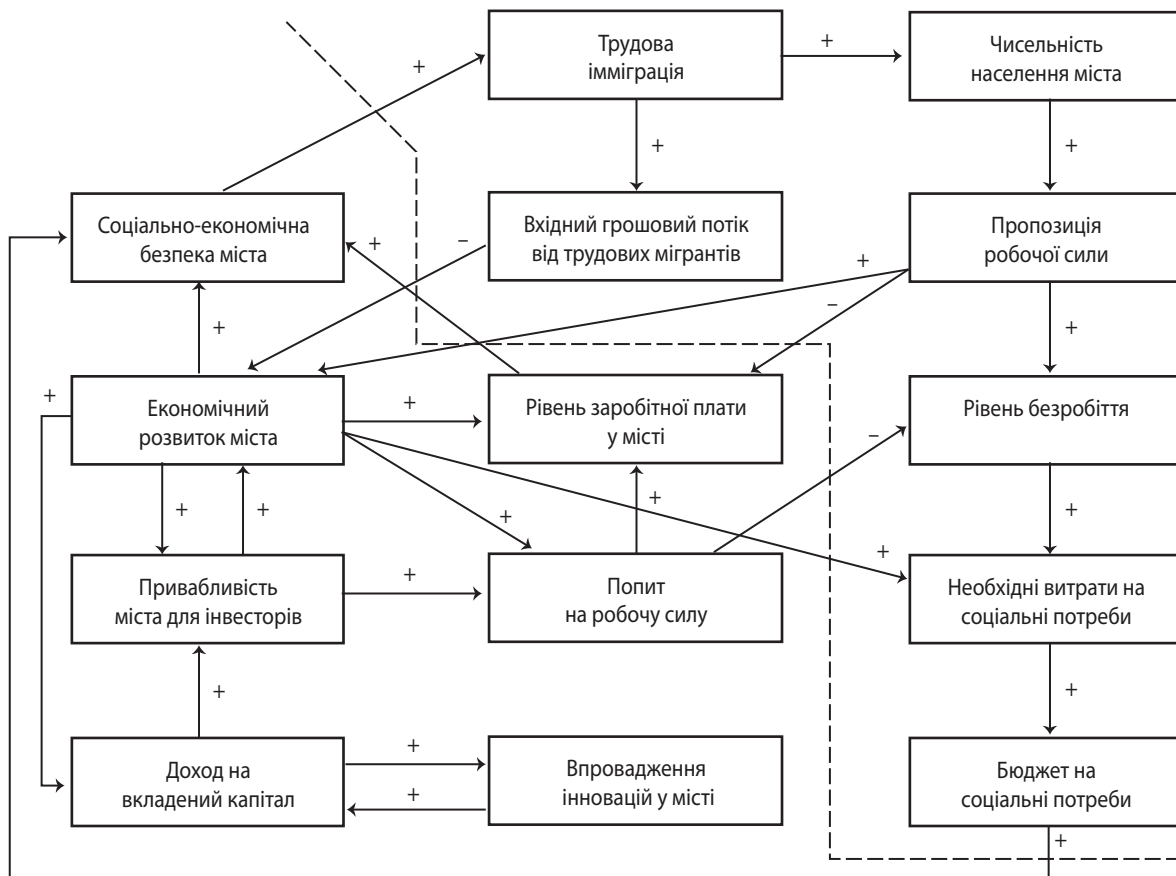


Рис. 2. Когнітивна карта трудової імміграції в контексті соціально-економічної безпеки міста

Вплив демографічного чинника на соціально-економічну безпеку урбогеосистеми має вивчатися на системній основі. Проте сьогодні в Україні практично немає надійних даних, за якими можна визначити основні параметри внутрішніх і зовнішніх міграційних потоків, існують лише деякі оцінки, причому не завжди достовірні. За такими оцінками складно уявити масштаб внутрішньої та зовнішньої міграції, її вплив на фінансову систему міста, адже значна частка внутрішніх мігрантів працюють у великих містах без реєстрації.

Відсутність достовірних даних про масштаб внутрішньої та зовнішньої міграції ускладнює діяльність міської влади із забезпечення соціально-економічної безпеки міста. Так, складно прогнозувати міру задоволення попиту на робочу силу, навантаження на соціальну інфраструктуру (дитячі садочки, школи, лікарні, міській транспорт, комунальні послуги), а також результативність соціальних програм.

Тому необхідний пошук кількісних залежностей на основі визначених якісних зв'язків між виділеними на розроблених когнітивних картах процесами та явищами у забезпеченні соціально-економічної безпеки урбогеосистеми.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Нордстрем К., Шлингман П. Urban Express. 15 правил нового мира, в котором главная роль у городов и женщин. М.: Альпина Паблішер, 2019. 272 с.
2. Населення. URL: [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas\\_rik/nas\\_u/nas\\_rik\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html)
3. Буколова В. В. Теоретичні та інструментальні засади оцінювання соціально-економічної безпеки регіону: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05. Полтава, 2019. 20 с.
4. Козаченко Г. В., Буколова В. В. Соціально-економічна безпека регіону: зміст поняття та особливості дослідження // Економічна безпека: держава, регіон, підприємство: монографія: в 3 т. Т. 2 / за заг. ред. В. О. Онищенко, Г. В. Козаченко. Полтава: ПолтНТУ, 2018. С. 169–179.
5. Бондаревська О. М. Економічна безпека регіонів у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2017. № 24. С. 54–57.
6. Антошкін В. К. Соціально-економічна безпека регіонів України: проблеми вимірювання та перспективи розвитку. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 1. С. 29–32
7. Антошкін В. К. Економічна та національна безпека регіонів. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2014. № 2 (26). С. 108–109.
8. Дикань В. В., Александрова О. Ю. Механізм забезпечення економічної безпеки регіону: сутність, складові, напрями дії. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2017. № 58. С. 18–25.
9. Жадан Є. Методологічні засади формування моделі соціальної безпеки міста. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2015. № 1 (24). URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015\\_01\(24\)/33.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01(24)/33.pdf)
10. Жукова Н. В. Економічні інтереси сталого розвитку малих міст у системі економічної безпеки держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 14 (1). С. 98–103.
11. Плужник А. В. Формування системи забезпечення економічної безпеки міста. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. № 7/3 (12). URL: <http://journals.uran.ua/sciencerrise/article/view/47225/43687>
12. Плужник А. В. Концепція економічної безпеки міст України в умовах глобалізації. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2012. № 2 (53). С. 51–53.
13. Романовська Ю. А. Соціально-економічна безпека міста. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. Т. 4. № 20. С. 82–92.
14. Databank is in the stage of filling up and testing. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp>
15. Міграція в Україні: факти і цифри. URL: [http://iom.org.ua/sites/default/files/ff\\_ukr\\_21\\_10\\_press.pdf](http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf)
16. Сільське населення України за 10 років скоротилося на 16%. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2736219-silskenaselenna-ukraini-za-10-rokiv-skorotilos-na-16-ekspert.html>
17. Вірц К. А., Коваленко А. К., Сотник Г. І., Гессен А. Є. Вплив міжнародної міграції на вітчизняну економіку. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39). С. 686–689. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/12/163.pdf>
18. Население Киевщины продолжает увеличиваться только за счет миграции. URL: <http://kievlast.com.ua/news/naselenie-kyevshhiny-prodolzhaet-velichivatsya-tolko-za-schet-migratsii>
19. Саріогло В. Зовнішня трудова міграція в Україні: мотиви, масштаби, наслідки. *Економічний аналіз*. 2019. Т. 29. № 1. С. 36–43.
20. Міграція як чинник розвитку в Україні. Київ: MOM, 2016. URL: [http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom\\_migraciya\\_yak\\_chynnyk\\_rozvytku\\_v\\_ukrayini.pdf](http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf)
21. International migration report high lights 2017. URL: [http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017\\_Highlights.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf)
22. Заха Д., Луке М. Кінця-краю не видно: трудова міграція з України може сповільнитися, проте, швидше за все, триватиме. Дослідження Німецької консультативної групи в Україні. URL: <https://voxukraine.org/uk/kintsya-krayu-ne-vidno-trudovamigratsiya-z-ukrayini-mozhe-spovilnitisa-rote-shvidshe-za-vse-trivatime/>
23. Скільки українців поїхало за кордон і що державі з цим робити. Центр економічної стратегії. 2018. 23 квітня. 50 с. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>
24. Скільки заробляє лікар у Польщі? URL: <https://zakordon.in.ua/uk/statti/statti-pro-robotu/1117-skilki-zaroblyaelikar-u-polshchi>
25. Пешкова А. Скільки заробляють українські медики? URL: <https://112.ua/statji/odnim-pribavka-k-zarplate-drugim-sokrashhenie-kak-gosudarstvo-podderzhiwaet-medikov-vovremya-koronavirusa-532203.html>
26. Позняк О. Українці за кордоном: чи зменшиться кількість трудових мігрантів у 2019. URL: <https://voxukraine.org/uk/connector/ukrayintsi-za-kordonom-chi-zmenshitsya-kilkist-trudovih-migrantiv-u-2019/>
27. У Нацбанку повідомили, скільки грошей заробітчани переказали в Україну у 2019 році. URL: <https://hromadske.ua/posts/u-nacbanku-povidomili-skilki-groshej-zarobitchaniperekazali-v-ukrayinu-u-2019-roci>



## REFERENCES

- Antoshkin, V. K. "Ekonomiczna ta natsionalna bezpeka rehioniv" [Economic and National Security of the Regions]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 2(26) (2014): 108-109.
- Antoshkin, V. K. "Sotsialno-ekonomichna bezpeka rehioniv Ukrainy: problemy vymiryuvannya ta perspektyvy rozvytku" [Socio-economic Security of the Regions of Ukraine: Measurement Problems and Development Prospects]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, no. 1 (2017): 29-3.
- Bondarevska, O. M. "Ekonomiczna bezpeka rehioniv u systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Economic Security of Regions in the System of Economic Security of the State]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Ekonomika i menedzhment*, no. 24 (2017): 54-57.
- Bukolova, V. V. "Teoretychni ta instrumentalni zasady otsiniuvannya sotsialno-ekonomichnoi bezpeky rehionu" [Theoretical and Instrumental Principles of Assessing the Socio-economic Security of the Region]: *avtores. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05*, 2019.
- "Databank is in the stage of filling up and testing". <http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/Saveshow.asp>
- Dykan, V. V., and Aleksandrova, O. Yu. "Mekhanizm zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu: sutnist, skladovi, napriamy dii" [The Mechanism of Economic Security of the Region: Essence, Components, Directions of Action]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, no. 58 (2017): 18-25.
- "International migration report high lights 2017". [http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017\\_Highlights.pdf](http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf)
- Kozachenko, H. V., and Bukolova, V. V. "Sotsialno-ekonomichna bezpeka rehionu: zmist poniattia ta osoblyvosti doslidzhennia" [Socio-economic Security of the Region: The Content of the Concept and Features of the Study]. In *Ekonomiczna bezpeka: derzhava, rehion, pidpriemstvo*, 169-179. Poltava: PolNTU, 2018.
- "Mihratsiia v Ukraini: fakty i tsyfry" [Migration in Ukraine: Facts and Figures]. [http://iom.org.ua/sites/default/files/ff\\_ukr\\_21\\_10\\_press.pdf](http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf)
- "Mihratsiia yak chynnyk rozvytku v Ukraini" [Migration as a Factor of Development in Ukraine]. Kyiv : MOM, 2016. [http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom\\_migraciya\\_yak\\_chynnyk\\_rozvytku\\_v\\_ukrayini.pdf](http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf)
- "Naseleniye Kiyevshchiny prodolzhaet uvelichivatsya tolko za schet migratsii" [The Population of the Kiev Region Continues to Increase Only due to Migration]. <http://kievlast.com.ua/news/naselenie-kiyevshchiny-prodolzhaet-uvelichivatsya-tolko-za-schet-migratsii>
- "Naselennia" [Population]. [http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas\\_rik/nas\\_u/nas\\_rik\\_u.html](http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html)
- Nordstrem, K., and Shlingman, P. *Urban Express. 15 pravil novogo mira, v ktorom glavna rol u gorodov i zhenshchin* [Urban Express. 15 Rules of a New World in Which Cities and Women Play a Major Role]. Moscow: Alpina Pabliher, 2019.
- Peshkova, A. "Skolko zarabatyvayut ukrainskiye vrachi?" [How Much Do Ukrainian Doctors Earn?]. <https://112.ua/statji/odnim-pribavka-k-zarplate-drugim--sokrashhenie-kak-gosudarstvo-podderzhivaet-medikov-vo-vremya-koronavirusa-532203.html>
- Pluzhnyk, A. V. "Kontseptsii ekonomichnoi bezpeky mist Ukrainy v umovakh hlobalizatsii" [The Concept of Economic Security of Ukrainian Cities in the Context of Globalization]. *Naukovyi visnyk Poltavskoho universytetu ekonomiky i torhivli*, no. 2(53) (2012): 51-53.
- Pluzhnyk, A. V. "Formuvannia systemy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky mista" [Formation of a System for Ensuring the Economic Security of the City]. *Scientific Journal «ScienceRise»*. 2015. <http://journals.urau.ua/sciencerise/article/view/47225/43687>
- Pozniak, O. "Ukrainci za kordonom: chy zmenshytsia killist trudovykh mihrantiv u 2019" [Ukrainians Abroad: Will the Number of Labor Migrants Decrease in 2019?]. <https://voxukraine.org/uk/connector/ukrayintsi-za-kordonom-chi-zmenshytsia-killist-trudovih-migrantiv-u-2019/>
- Romanovska, Yu. A. "Sotsialno-ekonomichna bezpeka mista" [Socio-economic Security of the City]. *Ekonomicnyi chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, vol. 4, no. 20 (2019): 82-92.
- "Silke naselennia Ukrainy za 10 rokiv skorotylosia na 16 %" [The Rural Population of Ukraine Has Decreased by 16% in 10 Years]. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2736219-silke-naselennia-ukraini-za-10-rokiv-skorotylosia-na-16-ekspert.html>
- "Skilky ukrayintsi poikhali za kordon i shcho derzhavi z tsym robyty" [How Many Ukrainians Went Abroad and What Should the State do About It]. *Tsentr ekonomichnoi stratehii*. April 23, 2018. <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Migration-note.pdf>
- "Skilky zarobliaie likar u Polshchi?" [How Much Does a Doctor Earn in Poland?]. <https://za-kordon.in.ua/uk/statti/statti-pro-robotu/1117-skilki-zaroblyae-likar-u-polshchi>
- Sariohlo, V. "Zovnishnia trudova mihratsiia v Ukraini: motyvy, masshtaby, naslidky" [External Labor Migration in Ukraine: Motives, Scale, Consequences]. *Ekonomicnyi analiz*, vol. 29, no. 1 (2019): 36-43.
- "U Natsbanku povidomyly, skilky hroshei zarobitchany perekazaly v Ukrainu u 2019 rotsi" [The National Bank Reported How Much Money the Workers Transferred to Ukraine in 2019]. <https://hromadske.ua/posts/u-nacbanku-povidomili-skilki-groshej-zarobitchani-perekazali-v-ukrayinu-u-2019-roci>
- Virts, K. A. et al. "Vplyv mizhnarodnoi mihratsii na vitchyzniansku ekonomiku" [The Impact of International Migration on the Domestic Economy]. *Molodyi vchenyi*. 2016. <http://molodyvchenyi.in.ua/files/journal/2016/12/163.pdf>
- Zakha, D., and Luke, M. "Kintsia-kraiu ne vydno: trudova mihratsiia z Ukrainy mozhe spovilnytsia, prote, shvydshe za vse, tryvatyme. Doslidzhennia Nimetskoj konsultativnoi hrupy v Ukraini" [The End Is Not in Sight: Labor Migration from Ukraine May Slow Down, but is Likely to Continue. Research of the German Advisory Group in Ukraine]. <https://voxukraine.org/uk/kintsia-krayu-ne-vidno-trudova-migratsiya-z-ukrayini-mozhe-spovilnitsia-prote-shvidshe-za-vse-trivatime/>
- Zhadan, Ye. "Metodolohichni zasady formuvannia modeli sotsialnoi bezpeky mista" [Methodological Bases of Formation of Model of Social Safety of the City]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. 2015. [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015\\_01\(24\)/33.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_01(24)/33.pdf)
- Zhukova, N. V. "Ekonomiczni interesy staloho rozvytku malikh mist u systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy" [Economic Interests of Sustainable Development of Small Towns in the System of Economic Security of the State]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, no. 14(1) (2017): 98-103.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2020 р.